

ابن سینا

نویسنده : دکتر بصیر کامجو

شیخ الرئيس امام الحکماء ابو علی حسین فرزند عبدالله فرزند حسن فرزند علی معروف به «ابن سینا بلخی» تاجیک تبار ایرانی در «بلخ» باستان و سرزمین آریان در سال (370 هـ.ق / 990 میلادی) متولد و در سال (428 هـ.ق. / 1048 میلادی) در همدان چشم از جهان بست.

بی شک آموزش و معرفت «ابن سینا» ثمره ارزنده بارز از نقش دانش آریان و خراسان بزرگ در اعتلای حوزه فرهنگی تمدن آسیا و جهان است. وی نه تنها اعتباری برای تمدن ایران و جهان اسلام، بلکه مقام ارزنده ای را در ردیف فیلسوفان توانای جهان در تاریخ تمدن بشریت احراز میکند. به دلیل گستردگی اندیشه «ابن سینا» و تاثیر مندی وی در متفکران و اندیشمندان پس از خود که پهنای آن به جز قلمرو اسلام، اروپا را نیز در بر گرفته بود. او را در اروپای صنعتی در زمره دانشمندان جهان از قبیل (الکندی، محمد بن زکریای رازی، ابونصر فارابی، البیرونی و غزالی) به عنوان برجسته ترین خردمند سرزمین شرق یاد میکنند.

چنانچه در محل آموزشی دانشکده طب دانشگاه پاریس دو چهره ای از دو فیلسوف و طبیب حوزه فرهنگ خراسان زمین ایران آویزان است. کوه یکی آن «محمد بن زکریای رازی 251 هـ.ق. / 865 م - 313 هـ.ق. / 925 م.» و دیگری «ابن سینا بلخی» اند، که هر دو از یک تبار و یک نژاد میباشند.

ابن سینا در ده سالگی قرآن را از بر نمود و تا سن شانزده سالگی نزد ابو عبدالله «ناتلی» بسیاری از آثار فقهی، منطقی، هندسی، نجوم و فلسفی زمانه ای خود را آموخت. آموزش کتب های چون: «مدخل منطق ارسطو»، «اصول هندسه اقلیدس» و کتاب معروف «المجسطی بتلیموس» همگی در این دوران صورت گرفته است.

ابن سینا در 18 سالگی، در منطق، طبیعیات و ریاضیات چهره دست بوده است و آنگاه بر الهیات روی آورده و به خواندن کتاب «مابعد الطبیعیه» ارسطو (384 - 322 قبل از میلاد) پرداخته و حتی به گفته خودش چهل بار آنرا خوانده بود. تغییرات سیاسی و اوضاع اجتماعی و سیاسی آن زمان بگونه ای شکل می گرفت که ابن سینا بر اثر تهاجم نیروهای ترک تباران و استیلای آنها بر سرزمین ایران مجبور به ترک یک شهر به شهر دیگر می شد. و آثار ذی قیمت خویش را درین سفرها نوشته کرد. وی در

عنوان شباب نوح فرزند منصور پادشاه سامانی را معالجه کرد و از کتابخانه گرانبهای او بهره ها برد . (1)

عدد مؤلفات ابن سینا همراه با رساله های کوچک آن بالغ به « دوصدوسی و هشت » اثر میشود که همواره مورد توجه بوده و شرح متعددی بر آنها نوشته اند . از میان تألیفات ابن سینا کتاب « شفا » در فلسفه و کتاب « قانون » در طبابت شهرت جهانی یافته است . کتاب شفا در هجده جلد در ابواب علوم و فلسفه (منطق ، ریاضی ، طبیعیات و الهیات) نوشته شده است . منطق شفا امروز نیز همچنان بعنوان یکی از معتبرترین کتاب های منطق اسلامی مطرح است و طبیعیات و الهیات آن هنوز مورد توجه علاقه مندان قرار دارد .

کتاب قانون نیز که تا قرنهای اخیر از مهمترین کتابهای طبی به شمار میرفته است ، شامل مطالبی در باره قوانین کلی طب ، دارو های ترکیبی و غیر ترکیبی و امراض مختلف است . این کتاب در قرون دوازدهم میلادی همراه با آغاز نهضت ترجمه به زبان لاتین ترجمه شد و تا امروز به زبانهای انگلیسی ، فرانسوی و آلمانی نیز برگردانده شده است .

کتاب « قانون » که مجموعه مدونی از کل دانش طبی باستانی آسیا و یکی از عالیتزین دستاورد های فرهنگ (ایران باستان) است ، بعنوان متن درسی طبی در دانشگاههای اروپایی مورد استفاده قرار می گرفت و تا سال (1650 میلادی) در کنار آثار جالینوس (131 - 210 میلادی) طبیب یونانی و « موندینو » در دانشگاههای « لون » و « مون پلیه » تدریس میشد .

آثار ابوعلی سینا بلخی در عرصه های مختلف علوم و حیات اجتماعی زیاد است و خوشبختانه که نزدیک به همه آثارش باقی مانده و زیاد آنها بطبع رسیده و برخی بزبان های مختلف ترجمه شده است .

کتاب ورسالات عرفانی و تفاسیر او قرار ذیل است :

1 - حثّ الذکر ، 2 - ماهیة الحزن ، 3 - حیّ بن یقظان ، 4 - الخوة ، 5 - الدعا ، 6 - الزهد ، 7 - الصلاة و ماهیتها ، 8 - رسالة الطیر ، 8 - رسالة فی العشق ، 9 - العلم اللدنی ، 10 - رسالة سلامان و ابسال ، 11 - رسالة فی کلمات الصوفیه ، 12 - فی مخاطبات الارواح بعد مفارقة الاشباح ، 13 - بیان المعجزات و الکرامات ، 14 - مواقع الالهام . 15 - تفسیر ثم استوی الی السماء و هی دخان ، 16 - تفسیر صورة الاخلاص ، 17 - تفسیر صورة الاعلی ، 17 - تفسیر صورة الفلق معروف به المعوذة الاولى ، 18 - تفسیر سورة الناس معروف به المعوذة الثانية .

افزون بر رسالات و تفاسیر تعبیری وی ما بذکر کتب علمی او مبادرت میجویم :

1 - الاشارات و التنبیهات هنجار ها و رویکرد های فکری « ابن سینا بلخی » در مورد حکمت (فلسفه) است که در منطق و علم طبیعی و الهی نوشته شده است

2 - التعليقات یا ابحاث فی الحکمة شامل منطق و طبیعیات و الهیات .

3 - الانصاف از جمله بزرگترین اثر علمی ابن سینا است که او در آن بمقایسه اقوال قُدماء یونان و اسکندریه با حکمای مشرق در شرح حکمت مشاء (*) توجه کرده است .

4 - رسالة الحدود شامل هفتاد و اژه در اقسام فلسفه .

5 - کتاب الشفا یکی از مهمترین کارکرد های دانشورانه ابن سینا در حکمت و شامل بخش منطق و طبّیات و ریاضیات والهیات ست . واز آن ترجمه هایی بعبری و آلمانی ولاتین و فرانسوی وفارسی در دست است .

6 - الحکمة العروضية کتابیست که ابن سینا آنرا در سن بیست ویک سالگی باسم ابوالحسین احمد فرزند عبدالله العروزی همسایه خود در بخارا نوشت .

7 - الحکمة المشرقية یا الفلسفة المشرقية

8 - عیون الحکمة در منطق و طبیعی و الهی

9 - المباحثات ، مجموعه یست از جواب های ابن سینا بر سوالاتی متفرق فلسفی ،

10 - کتاب النجاة حاوی خلاصه جمعی از اطلاعات و عقاید ابن سینا در منطق و فلسفه است .

11 - و همچنان آثار او نظیر : احوال النفس یا کتاب حال المعیاد یا رساله فی علم النفس - اختلاف الناس فی امر النفس - مقالة فی النفس - فی معرفة النفس الناطقة - المبدأ الاول - حقایق علم التوحید - سرّالقدر - المبدأ والمعاد - رساله الاضحویة فی امر المعاد - اثبات النبوة - الاخلاق والانفعالات النفسانية - السیاسة و جز آنها ... " (2) را میتوان نام برد .

ابن سینا همچنین در زمینه های مختلف علمی اقداماتی ارزنده وماندگار بعمل آورده است : " ابن سینا اقلیدس را ترجمه کرد . رصد های نجومی را به عمل آورد واسبابی نظیر « ورنیه » (**) کنونی ابداع کرد . در زمینه حرکت ، نیرو ، خلاء ، نور ، حرارت و چگالی (تکاثف) تحقیقات اومبتکرانه است . رساله اودرباره کانیها یا مواد معدنی تا قرن سیزدهم در اروپا مهمترین مرجع علم زمین شناسی بود. " (3)

ابن سینا در آموزش فلسفی خویش بدین باور است که « قوه ادراکی » میان انسان وحیوان مشترک است وأن بدو قسم است . یکی قوه ادراک خارجی که بوسیله حواس انسان عمل می شود ودیگری قوه ادراک باطنی است که بوسیله آن قوا صورت های جزئی پدیده ها ویا معنا های جزئی را درک میکند ویا آنها را نگهداری می نماید . به گونه مثال :

گوسفند صورت گرگ را بوسیله حس بینایی که چشم باشد می بیند ولی ترس از گرگ را بوسیله قوای باطنی درک مینماید وحس ظاهری (بینایی) بهیچ وجه دراین معنای جزئی که ترس از گرگ باشد دخالت ندارد.

ابن سینا روح انسان را به مثابه جوهر مجرد می شناسد که به هیچ وجه در قید ماده و جسم نمیباشد . خلقت روح را قبل از بدن می داند . اعتقاد او برین است که « روح » کلی و ملکوتی است وتعلق به بدن ندارد مانند تعلق آفتاب به آئینه ، در حالیکه آفتاب در محل خود باقی وپابرجاست پرتوش در آئینه منعکس است . (4)

برحق که ابن سینا در جمیع ابواب حکمت (فلسفه) نظری و عملی دارای تألیفات و اندیشه های نوینی می باشد . او در اسلوب شناخت ، علم را تابع واقعیت می دید ومی گفت که علم حصول صورت شیء در ذهن است . وکمال شناخت تابع کمال موجود است که آنرا می شناسیم . منظور غائی از حکمت

عملی در نظر ابن سینا همانا « وصول بخیر » است و نتیجه نهائی از حکمت نظری رسیدن « بحقیقت احوال اعیان موجودات .

اینجا قابل تذکر است که اندیشه ابن سینا که می گوید: " علم حصول صورت شیء در ذهن است " پس از 876 سال واندی بوسیله ولادمیر ایلچ لنین همان گونه تکرار چنین تعریف می شود :

" شعور مجمع انعکاسات جهان خارج در ذهن انسان است " شعور در این تعریف بمفهوم آگاهی است ، و آگاهی انسان از صورت اشیاء وهستی خود علم ومعرفت می باشد . بنأ در این تعریف لنین مفاهیم را از ابن سینا مستقیم اقتباس کرده است .

ابن سینا حکمت نظری را شامل علوم ریاضی ، فزیک ، حکمت الهی ؛ و حکمت عملی را شامل علوم اخلاقی ، اقتصاد ، سیاست میدانست.

ابن سینا از دید گاه حکمت نظری « ریاضیات » را منقسم بر چهار میداند : 1 - علم العدد ، 2 - علم هندسة ، 3 - علم هیئت ، 4 - علم موسیقی . وحکمت عملی بنظر او بر اساس سیاست مُدُن و تدبیر منزل و تهذیب نفس قرار دارد .

ابن سینا علاوه از دست آورد های علمی در ابواب فلسفی طبی و دینی ، اشعاری نیز بتازی و فارسی از خود باقی گذاشته است ، از جمله آثار:

منظوم او منظومه هایی است که در مسائل علمی ساخته است و غیر از آن ارجوزه ها و قصائد علمی ، او چند قطعه ورباعی و قصیده بفارسی و عربی دارد که در کتب تراجم و کُرَّاسه ها و سفینه ها پراکنده است .

اشعار فارسی منسوب به ابن سینا جمعاً بیست و دو قطعه ورباعی و عدد ابیات همه آنها مجموعاً شصت و پنج است . وما اینک بذکر بعضی از آنها می پردازیم :

غذای روح بود باده رحیق الحق

که رنگ و بوش کند رنگ و بوی گل رادق

برنگ زنگ زدايد زجان اندهگين

همای گردد اگر جرعه یی بنوشد بق

بطعم تلخ چو پند پدر ولیک مفید

بپیش مبطل باطل بنزد دانا حق

می از جهالت جهال شد بشرع حرام

چومه که از سبب منکران دین شد شق

حلال گشته بفتوای عقل بر دانا

حرام گشته باحکام شرع بر احمق

شراب را چه گنه زآنکه ابلهی نوشد

زبان به هرزه گشاید دهد زدست ورق

حلال بر عقلاء و حرام بر جهال
که می محک بود و خیر و شرّ ازو مشتقّ
غلام آن می صافم کزو رخ خوبان
بیک دو جرعه برآرد هزارگونه عرق
چو بوعلی می ناب ار خوری حکیمانه
بحقّ حقّ که وجودت شود بحقّ ملحق

دل گرچه درین بادیه بسیار شتافت
یک موی نـدانست ولی موی شکافت
اندر دل من هزار خورشید بتافت
وآخر بکمال ذره یی راه نیافت

تاباده عشق در قدح ریخته اند
وندر پی عشق عاشق انگیزته اند
باجان وروان بوعلی مهر علی
چون شیر و شکر بهم بر آمیزته اند

ایکاش بدانی که من کیستمی
سرگشته بعالم از پی چیستمی
گر مقبلم آسوده و خوش زیستمی
ورنه بهزار دیده بگریستمی

مائیم به عفو تو تولا کرده
وز طاعت و مصیبت تبرّا کرده
انجا که عنایت تو باشد ، باشد
ناکرده چو کرده کرده چون ناکرده

اشعار عربی ابن سینا که بدو منسوب است از اشعار فارسی او بیشترست برخی از آنها عبارتند از :

1 - قصیده عینیۀ روحیۀ ابن سینا . این قصیده مهمترین قصائد عربی این خردمند تاجیک ایرانی است که در آن کیفیت هبوط روح و حلول آن در جسم و عود آن بعالم مجرد روحانی با بیان شیوا آمده است . این قصیده بعنوان « القصيدة العينية الروحية في النفس » در کتابخانۀ ملی ایران و کتابخانهای « برلین و منچستر » و « سلطان احمد سوم و حمیدیه » و غیره موجود است . و اینک چند بیتی از آن قصیده رابگونه مثال نقل می کنیم :

هَبَطْتُ إِلَيْكَ مِنَ الْمَحَلِّ الْأَرْفَعِ	وَرَقَاءُ ذَاتُ تَعَزُّزٍ وَتَمَنُّعِ
مَحْجُوبَةٌ عَنْ كُلِّ مُقَلَّةٍ عَارِفٍ	وَهِيَ الْأَتَى سَفَرَتْ وَلَمْ تَبْرَقْ

وَصَلَّتْ عَلَى كُرهِ إِلَيْكَ وَرُبَّمَا	كَرِهَتْ فَرَا قَكَ وَهِيَ ذَاتُ تَفَجُّعِ
أَنفَتْ وَمَاسَكَنْتْ فَلَمَّا وَاصَلَتْ	أَلْفَتْ مَجَاوِرَةَ الْخَرَابِ الْبَلَقَعِ (5)

با درود و عرض ادب : تاجیکها ، پارسها و گُردها و فارسی زبانها ریشه مشترک خونی و فرهنگی خود را بشناسید ، خدمتگزار فرهنگ بیگانه نباشید و با بازماندگان مهاجمین سرزمین پدری تان معامله سیاسی نکنید . غرور ، عظمت فرهنگی ، سیاسی و تاریخی نیاکان خویش را گرامی بدارید . استوار و مردانه ابراز وجود کنید . یک جودانه از حق خویش عقب نشینی نکنید . از یاد نبرید که شما صاحبان اصلی این سرزمین هستید . بصیرکامجو

- 1 - سه حکیم مسلمان ، مؤلف : سید حسین نصر ، ترجمه : احمد آرام ، تهران 1975 ، ص 24 ، 25 .
- رجوع شود به کتاب « جشن نامه ابن سینا » ، مؤلف : دکتر ذبیح الله صفا (مجلد اول ، سرگذشت و تألیفات و اشعار ابن سینا ، تهران 1331 شمسی) .
- تاریخ علوم عقلی در تمدن اسلامی ، دکتر ذبیح الله صفا ، ج 1 ، چاپ اول ، ص 206 - 281 .
- (*) حکمت مشاء : در لغت بمعنی راه رونده است . فلسفه ارسطو را « حکمت مشاء گفته اند زیرا وی عقاید خود را در حال راه رفتن به مردم بیان می کرد .
- 2 - رجوع شود به کتاب : « جشن نامه ابن سینا » ، تألیف دکتر صفا ، مجلد اول ، ص 75 - 107 .
- (**) ورنیه : اسبابی که برای اندازه گیری اجسام با دقت (یک بر ده = $1/10$) میلیمتر بکار رود .
- 3 - دایرة المعارف بزرگ اسلامی ، جلد چهارم ، ص 1 ، منبع دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تهران ، معاونیت پزشکی .
- 4 - عالم ارواح تا آخرین منزل هستی ، مؤلف : محمد تقی یوسفی ، جلد دوم ، تهران چاپخانه حیدری ، سال 1344 ص 44 .
- رجوع شود به کتاب : تحولات فکری در ایران ، دکتر موسی بروخیم ، ترجمه : ابوذر صداقت .
- 5 - تاریخ ادبیات در ایران ، دکتر ذبیح الله صفا ، ج 1 ، ص 307 - 312 .
- (**) ورنیه : اسبابی که برای اندازه گیری اجسام با دقت (یک بر ده = $1/10$) میلیمتر بکار رود .